

Cunoașterea strategică în era globalizării

George Cristian Maior

Intelligence în prezent nu e doar o profesie, ci, ca toate profesiile, a preluat aspectele unei discipline de studiu: a dezvoltat o metodologie recunoscută; și-a creat un limbaj specific; a dezvoltat un corp teoretic și o doctrină; și-a elaborat și rafinat tehnicile. Acum dispune de un larg fundament profesional. Ceea ce îi lipsește însă este literatura de specialitate.

SHERMAN KENT¹

În 1949, Sherman Kent, poate cel mai celebru analist și teoretician din istoria serviciilor secrete, definea intelligence ca fiind cunoașterea indispensabilă pentru prosperitatea și securitatea națională. Intelligence-ul strategic este, în opinia sa, intelligence pozitiv, extern, de nivel înalt („high-level, foreign positive intelligence“) și „acea cunoaștere pe care înalții funcționari civili și militari trebuie să o aibă pentru a proteja bunăstarea națională“.²

Majoritatea definițiilor conceptului de intelligence se referă la „informații pentru decidenți“ sau la „informații obținute din activități secrete, utile pentru cunoașterea și influențarea unor entități străine“, abordările clasice fiind circumscrise ideii de cunoaștere strategică.³ Dacă, însă, conceptul de intelligence este privit din

¹ Sherman Kent, „The Need for an Intelligence Literature, Studies in Intelligence“, septembrie 1965, www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications.html.

² Sherman Kent, *Strategic Intelligence for American World Policy*, New Haven, Yale University Press, 1949, p. 3 viii.

³ Gregory F. Treverton, Seth G. Jones, Steven Boraz, Phillip Lipsky, *Toward a Theory of Intelligence. Workshop Report*, RAND Studies 2006, www.rand.org.

perspectiva ofițerului și a serviciilor de informații, acesta este mult mai vast decât pare la o primă vedere: el include nu doar studierea realităților, identificarea riscurilor și amenințărilor, ci are și valențe acționale, dincolo de cele legate direct de informațiile obținute din surse secrete – în acest sens, intelligence-ul este în primul rând o „armă” a statului în prevenirea și contracararea unor amenințări la adresa intereselor sale. Mai mult, există dimensiuni ale intelligence-ului în care obținerea unor informații este direct destinată unei zone acționale și într-o măsură mai mică celei de fundamentare a unor politici de securitate, respectiv ceea ce literatura anglo-saxonă numește „actionable intelligence” (intelligence acțional) – informațiile necesare unor operațiuni de contracarare a amenințărilor, spre exemplu, combaterea terorismului sau prevenirea unor atentate teroriste.

Având în vedere dualitatea acestei abordări – intelligence pentru politicile statale, intelligence pentru răspunsul/reacția directă la riscuri – este dificil de răspuns la întrebarea dacă și în ce măsură există o teorie a intelligence-ului, ca parte a științelor sociale sau a studiilor de securitate contemporane. Conceptul de intelligence poate fi înțeles atât ca o știință, din zona științelor destinate politicilor și strategiilor guvernamentale, care merită probabil la fel de multă atenție ca aceea dedicată „artei războiului” de la Sun Tzu încoace, dar și ca o colecție de tactici, mecanisme și tehnici concrete puse în slujba unor politici publice și derivate dintr-o abordare pluridisciplinară – undeva la intersecția dintre studiile de securitate, sociologia relațiilor internaționale, teoriile războiului și păcii, teoriile legate de evaluarea și probabilitățile riscurilor.

Dificultatea de a poziționa intelligence-ul pe harta securității naționale dintr-o perspectivă conceptuală derivă atât din diferențele foarte mari, istorice, de abordare a cunoașterii și informației în interiorul politicilor diferitelor state, cât și din provocările contemporaneității, ale postmodernității, care pun în prezent în discuție chiar fundamentele acestui domeniu esențial pentru securitatea națională.

I. Cunoașterea strategică în secolul XXI. Noi modele ale securității și transformarea intelligence

Secolul XXI este un secol al incertitudinilor și antinomiilor, un secol care a transformat fundamental premisele cunoașterii strategice și ale intelligence. Vorbim astăzi de un alt tip de cunoaștere care este necesar statului pentru a-și susține interesele naționale, o cunoaștere care pornește de la premisele transformării mediului în care acționează și asupra căruia este chemată să se pronunțe. Cunoașterea reprezintă capacitatea de a înțelege realitatea prezentă, pe baza unor informații, percepții și a unor evaluări, dar și capacitatea de a sprijini acțiuni pentru a putea modela realitățile viitoare. Informația pe care o produc serviciile secrete este acel instrument prin care se asigură cunoașterea necesară pentru exercitarea efectivă a puterii unui stat, atât în planul politicilor sale interne, al raporturilor cu societatea, cât și în relația cu alți actori, atât statali, cât și non-statali în relațiile internaționale. Clausewitz spunea că războiul este continuarea politicii cu alte mijloace. Dar politica fără cunoaștere este asemenea unui război fără strategie, iar cunoașterea fără politică este o strategie fără războinici.

Dar cunoașterea strategică nu este un produs exclusiv al prelucrării informației secrete, ci derivă dintr-un cumul de cunoașteri specializate, de la cunoașterea fundamentelor păcii și războiului, la cunoașterea generată de cooperare și diplomație sau la cunoașterea și analiza formată în interacțiunile dintre structurile statului și societatea pe care o deservesc. Pe de altă parte, intelligence-ul ca bază a cunoașterii strategice este principala formă prin care se asigură un *input* decizional pentru managementul riscurilor, decelarea provocărilor și amenințărilor în politica de securitate a unui stat.

Așa cum afirma Peter Gill, „intelligence poate fi privit ca un subdomeniu al supravegherii: o practică socială ubicuă, combinând procese ale cunoașterii și puterii și care este fundamentală în orice

management de risc”.⁴ La intersecția între dezvoltarea cunoașterii și exercitarea puterii, intelligence-ul se confruntă, conform teoriilor clasice în analiza de risc, cu patru situații diferite. În cazul unei decizii în condiții de certitudine, informația reprezintă prezentarea diferitelor variante de acțiune, cu identificarea avantajelor și dezavantajelor – singura problemă fiind cea de alegere a opțiunii, deci a demersului politic propriu-zis. În al doilea caz, evaluarea riscurilor presupune cunoașterea oportunităților și a amenințărilor și stabilirea cu un grad ridicat de probabilitate a scenariilor de acțiune. În a treia situație, cea a incertitudinii, evoluțiile viitoare pot fi cunoscute, dar nu și anticipate decât la un nivel al posibilului, nu al probabilului, deci decizia bazată pe cunoaștere pornește de la asumarea unor riscuri. În fine, în cazul ignoranței, nu sunt cunoscute nici amenințările, nici oportunitățile și nu poate fi anticipat un curs de acțiune sau un eveniment viitor. Nu mai putem vorbi de cunoaștere, ci de ghicitoare, de aleatoriu în luarea deciziilor.⁵

În prima situație, cea a cunoașterii depline, intelligence-ul nu mai este un produs necesar pentru înțelegerea realității și exercitarea puterii. Cunoașterea ideală, absolută a realității este însă un deziderat imposibil de atins: chiar și în situația existenței unui nivel ridicat de date și informații cu un grad mare de certitudine, înțelegerea realității este inevitabil mediată de percepțiile și experiențele trecute ale analistului sau decidentului, iar filtrul subiectiv, ca și cel instituțional transformă realitatea curentă într-o cunoaștere bazată pe interpretare, pe raportul dintre obiectul cunoscut și subiectul cunoscător. Cunoașterea strategică în sine ține de o adevărată hermeneutică în care realitatea este transpusă și transmisă prin interpretarea faptelor și, implicit, crearea de sensuri, de semnificații.

⁴ Peter Gill, „Theories of Intelligence”, în Loch K. Johnson (editor), *The Oxford Handbook of National Security and Intelligence*, Oxford University Press, Oxford, p. 45.

⁵ *Ibidem*.

În al doilea caz, intelligence-ul este fundamental pentru analiza de risc și reprezintă una dintre cele mai importante premise ale luării deciziilor. Probabilitatea unor evenimente sau procese este determinată de evaluarea informațiilor de risc și stabilirea unor scenarii de evoluție – vorbim practic de o cunoaștere de care depinde succesul sau eșecul unor politici ale statului.

Cel de-al treilea caz reprezintă principala provocare cu care se confruntă intelligence-ul în ceea ce am putea denumi, destul de vag, postmodernitate: existența unei cantități vaste de informații, deci dificultatea de a naviga prin marea de date și fapte disponibile cunoașterii, nivelul ridicat de expunere la manipulare și propagandă au condus la apariția unor lumi complexe ale incertitudinii. Încă din anii '90, analiștii globalizării vorbeau despre „moartea distanțelor geografice”, comprimarea geografiei și despre „revoluția informațională” ca fiind acele procese ce vor determina schimbarea treptată a modului de înțelegere a lumii și exercitare a puterii statale. Totuși, tehnologia nu a însemnat, așa cum se prezicea la un moment dat, nici un catalizator pentru sfârșitul lumii statale, pentru emergența unor lumi multiple guvernate de actori non-statali și nici un factor care să asigure, ca un „Deus ex machina”, cunoașterea absolută. Dimpotrivă, tehnologia a simplificat anumite determinante ale cunoașterii pentru a le complica exponențial pe altele: recursul la sateliți, la datele brute obținute prin metode tehnice (*Signal Intelligence*) a devenit un bun public, comercial, fluxul de informații s-a extins, dar cunoașterea nu a devenit mai ușoară, ci mult mai complicată. Nici obiectul cunoașterii nu s-a schimbat fundamental, ci doar s-a extins: înțelegerea intențiilor statelor, inamice sau aliate, cunoașterea capacităților lor politice, economice sau militare rămân un fundament în luarea deciziilor în politica internațională. Dar, la aceste subiecte clasice, se adaugă noi domenii de risc – atacurile cibernetice, terorismul global, crizele economice, securitatea alimentară sau securitatea mediului, extensia labirintică a rețelelor de crimă organizată.

Spionajul nu a devenit depășit datorită unei lumi a cunoașterii deschise, publice, ci a dobândit noi valențe și noi forme de manifestare. În acest sens, a crescut, fără îndoială, gradul de sofisticare. Informația secretă este cu atât mai prețioasă astăzi, cu cât informația publică disponibilă nu oferă decidentului acele pârghii de cunoaștere necesare pentru a decela între intenții și jocuri de imagine, între interese și obiective punctuale, între realitate strategică și războaie mediatice, cognitive sau de propagandă.

În ce măsură însă intelligence-ul poate asigura acel nivel de cunoaștere necesar promovării intereselor și puterii unui stat?

Într-un articol celebru, Richard Betts susținea că intelligence-ul este un domeniu în care eșecul este inevitabil: orientarea resurselor și a căutării de informații nu se poate realiza decât pe prioritățile cunoașterii actuale și nu pe ale celei viitoare; automat, serviciile de informații nu pot să-și canalizeze eforturile decât asupra amenințărilor de astăzi, nu și a celor de mâine, care întotdeauna vor conduce la surprize strategice.⁶ Deși, esențialmente, Betts are dreptate – viitorul rămâne impredictibil prin definiție – există anumite pârghii prin care culegerea și procesarea informațiilor pot anticipa, la un anumit nivel, probabilitățile viitoare și pot orienta cunoașterea strategică în sensul înțelegerii riscurilor și oportunităților pentru decidenți.

Analizând schimbările mediului contemporan de securitate, Philip Bobbitt vorbește de „antinomiile“ cunoașterii ca motor al transformărilor în intelligence.⁷ Dacă lumea stabilă a armatelor convenționale și a actorilor predictibili s-a terminat odată cu sfârșitul Războiului Rece, în prezent structurile de informații se confruntă cu o lume a incertitudinilor și a emergenței unor noi tipuri de războaie, o lume în care succesul sau eșecul în intelligence are și alte consecințe decât în trecut. Bobbitt susține că

⁶ Richard K. Betts, „Analysis, War and Decision: Why Intelligence Failure are Inevitable“, *World Politics*, 31, nr. 1, octombrie 1978.

⁷ Philip Bobbitt, *Terror and Consent. The Wars for the Twenty-First Century*, Penguin Books, Londra, 2008, pp. 290–300.

succesul reprezintă cadrul în care se conceptualizează experiențele viitoare: dacă un eșec înțeles și asumat poate conduce în viitor la succes (atunci când sunt identificate și înlăturate cauzele eșecului), un succes a cărui dinamică nu este suficient de bine conceptualizată ulterior poate conduce la eșecuri viitoare. Într-o lume a incertitudinii, structurile de informații nu se mai pot baza exclusiv pe reușitele strategiilor trecute pentru a proiecta strategiile viitoare.

Astfel, autorul identifică șase concepte în opoziție care pot fi înțelese ca elemente ale unei revoluții în modul în care este gestionată activitatea de informații⁸: opoziția între public și privat, între securitatea internă și cea internațională, între regulile diferite în structurile de intelligence și cele de aplicare a legii, între sursele secrete și sursele deschise; între colectarea informațiilor și analiza lor; între producătorul și consumatorul de intelligence. Pornind de la aceste antinomii ale lui Bobbitt, care vorbesc de vechea lume a informațiilor și intelligence ce se perpetuează și azi, într-un mediu de securitate schimbat, voi încerca o interpretare proprie a consecințelor lor asupra cunoașterii și a intelligence-ului contemporan.

Diferențele între public și privat, regulile diferite de păstrare a secretului conduc la discrepanțe în gestionarea securității – care însă nu mai este, în prezent, un „bun“ sau un produs al statului, ci în mod egal al statului și al societății. Astfel, din rațiuni de păstrare a secretului, unele servicii de informații limitează accesul la informații companiilor private (cazul companiilor de transport aerian în evenimentele din 11 septembrie 2001), în vreme ce acestea, interesate în principal de venituri, investesc uneori prea puțin în acel bun comun care este securitatea cetățeanului. Fără construirea unor parteneriate solide public–privat, cu „reguli comune de angajare“, cu împărțirea unor sarcini, nu se va putea ajunge la crearea unei adevărate rețele de securitate capabile să protejeze statul și societatea față de atacuri care vin de multe ori din zona non-statală (teroriști, hackeri și crackeri, organizații mafioate etc.).

⁸ *Ibidem*, p. 297.

A doua distincție, între intern și internațional, a devenit mult mai eluzivă și mai dificil de stabilit în secolul XXI. Dacă, după pacea de la Westphalia, care a dus la separarea politicii de religie, după un război civil devastator pentru Europa, conceptele clasice ale epocii imperiilor s-au clătinat, în prezent, vechea paradigmă westphaliană a statalității și granițelor interstatale, separație cu o dimensiune aproape ontologică, este supusă presiunii.

Circulația bunurilor și a persoanelor, transferul cunoașterii sau al informațiilor nu mai cunoaște frontiere în prezent. Atribuțiile și organizarea serviciilor de informații sunt însă cantonate în vechile distincții intern–extern, domestic–internațional, funcționând după reguli și proceduri diferite în raport cu propriii cetățeni sau cu cetățenii altor state.

Produse ale unei lumi stabile, statale, serviciile interne și cele externe, serviciile de securitate și cele de intelligence (conform distincției din literatura anglo-saxonă, astăzi tot mai desuetă, după părerea mea) au nevoie însă de o platformă comună de acțiune: cetățeanul de astăzi trebuie protejat împotriva unor amenințări care nu mai sunt exterioare societății în care trăiește, ci sunt produsul hibrid al unor riscuri externe și al unor vulnerabilități interne. Menținerea unor jurisdicții stricte intern–extern între serviciile de informații contribuie la birocrațizarea actului de cunoaștere și creează acele sincope în schimbul de informații care au condus, după cum s-a stabilit ulterior, la tragicul succes al atacurilor de la 11 septembrie. Înlocuirea premisei clasice a „need to know“ (nevoia de a ști) cu „need to share“ (nevoia de a împărtăși) rămâne, încă, în multe state un deziderat greu de desprins de realitatea cotidiană a „războaielor din iarbă“ (turf battles), acele războaie interbirocratice în care diferite organizații își mențin cunoașterea proprie ca un apanaj exclusiv și autarhic destinat consolidării prestigiului și intereselor proprii în administrația publică.

În cadrul aceleiași dihotomii și ca rezultat al acesteia se configurează și diferențele nete între rolul structurilor de informații față de cele de aplicare a legii. Investigația criminală este condusă după un anumit set de proceduri, având scopul final de a aduce

un acuzat în fața judecătorului și a produce dovezi la proces, în vreme ce investigația în intelligence este destinată colectării de informații, iar scopul ei poate fi foarte diferit: de la pregătirea unei intervenții militare, la măsuri de retorsiune politică sau economică sau la disruperea unor acțiuni adverse. Însă, ca și în cazul distincției intern–extern, este necesară identificarea modului în care se poate transforma această diferență pornind de la nevoia unei platforme comune de luptă împotriva riscurilor asimetrice. Un terorist va trebui adus la proces în final, deci intelligence-ul poate fi chemat să producă dovezi cu relevanță penală, să asigure translația informației în probe, lucrând însă pe alte reguli la nivel internațional decât cele folosite în plan intern. Serviciile de informații sunt însă chemate primordial să găsească amenințarea, nu să o dovedească și să o documenteze, pe baza unor informații preexistente, așa cum este cazul poliției. Automat rolul lor este inevitabil intrusiv: însă ceea ce părea acceptabil în plan extern (unde serviciile pot conduce operațiuni clandestine) devine dificil de admis în plan intern, unde asemenea operațiuni nu pot fi desfășurate decât în cadre legale mai restrictive. Dar cum poți detecta un „războinic singuratic“ care se afiliază individual, eventual prin internet, unei organizații teroriste, fără a putea conduce operațiuni de supraveghere extinse, inclusiv în zone sau medii altădată percepute ca lipsite de orice risc pentru securitatea națională? Este mult mai facil din punct de vedere al legitimității și legalității să urmărești acțiuni teroriste într-un spațiu îndepărtat al lumii, într-un „no man's land“ așa cum era Afghanistanul post-taliban, decât să fii chemat să identifiți, acasă, cetățeanul–„terorist“ (termenul îmi aparține). Cum stabilești acele limite ale supravegherii care să păstreze intactă libertatea cetățeanului, apărându-i în același timp securitatea sa într-un mod cât mai eficient cu putință?

În fine, la intersecția acestor antinomii, găsim clasicele distincții în intelligence – între colector (cel care culegere informația) și analist (cel care o prelucrează și interpretează), între producător și consumator–beneficiar (decident politic), asupra cărora voi